

Inhoud

Bio-proep, inleiding tot een uburleske 7

OVER DE LEEFOMGEVING

Verpaupering 17
Natuurbeheerders zijn boeren 30
Hemelse herrie 45
Gestreepte luchten 50
De stilte gehoord? 52
Reeën in een mensenwereld 55

OVER HET BOS EN DE BOMEN

Het achterbakse bos 63
Horizontale bossen 66
Horizontale bossen en ergher 75
Horizontale bossen met rode loper 88
Gedragscode Bosbeheer revisited 96
Dode bomen 111
Oeps... Ips! 122
Lekker kwelen en kiepen 128
Hoezo weg met die exoten 131
Gloria Fallopia 146
De hazelaar en de eekhoorn 153

OVER VOGELS EN HUN BESCHERMERS

Vogels als kattenvoer 161
Weidevogeltreurnis 167
Van predatie en leven 172
Hee, een korhoen! 179
Bodemloze put 193
Je moet toch wat 200
Rapportjes bakken als panacee 206
Tere zieltjes 217

OVER DE MENSEN IN HET BOS

De elfde plaag	225
Abdominaal profiel van de boswachter	235
Allemaal dezelfde foto	239
Hazelworm + fietspad = dode hazelworm	247
Blikjesindex revisited	252
Fido Fido, hierrr!	256
Op de vlucht	262
Ocharme, die kraanvogels	271

OVER HOE HET ANDERS KAN

Hoop doet leven	279
De onmetelijke vrijheid van de amateur	288
Een abc voor de beheerder	296
Liefdesverklaring, met pijn in het hart	304
Voorstel	307

Een laatste woord	310
Geraadpleegde literatuur	313
Personenregister	346
Zakenregister	348

Bio-proep, inleiding tot een uburleske

The most baleful mischiefs may be expected from the unmanly conduct of not daring to face truth because it is unpleasant.

Thomas Robert Malthus 1798: 109

Er was eens een tijd dat een handjevol natuurbeschermers terreinen aankocht om die te vrijwaren van vernietiging. Ze deden dat onbetaald, tegen een schamel loon of kleine vergoeding. Hun inzet was voorbeeldig, de terreinkennis groot, van sommige planten- of diergroepen wisten ze veel. Echte kennis, opgebouwd door buiten te zijn, goed te kijken en te luisteren, door notities en tekeningen te maken, een leven lang. Hun boeken en hun stukjes in kranten en tijdschriften zijn tot op de dag van vandaag het lezen waard. De terreinen die we tegenwoordig natuurgebieden noemen zijn goeddeels in dié tijd van de ondergang gered.

Dat tijdperk is voorbij.

De huidige natuurbeschermer is steeds vaker een negen-tot-vijf'er, gestoken in met bedrijfslogo's behangen merkkleding, werkzaam bij clubs waarvan de leiding in handen is van marketeers, managers en polderaars. Deze clubs zijn druk doende de moeizaam bijeengesprokkelde natuurgebieden te verkwanzelen aan de meest biedende, of te laten vernielen om er ándere natuur van te maken. Die andere natuur is niet alleen betere natuur, maar ook veel geschikter voor mensen om zich uit te leven. Want één ding is zeker: van alle diersoorten staat de mens er het slechtst voor, dus geen moeite te veel om het die ene primaat naar de zin te maken.

Tenminste, als je de huidige natuurbeschermers mag geloven. En dat doe ik niet. De komende hoofdstukken verwoorden dan ook een andere kijk op natuur, natuurbeheer en natuurbescherming dan de folders, bordjes, boswachters, zelfbenoemde ecologen, voorlichters en directeuren – met in hun kielzog het brave journalistenvolkje – ons op de mouw proberen te spelden. En voor wie denkt dat er nu een analyse komt van de huidige stand van zaken in de natuurbescherming, afgezet tegen die in het verleden, of in de context van een veranderende maatschappij,

welnee, die boeken zijn al geschreven, zelfs proefschriften in gewichtige of ondoorgrondelijke taal. Evenmin volgt er een manifest hoe de wereld van de nakende ondergang gered kan worden; dat soort dingen wist ik wél op mijn zeventiende maar al niet meer op mijn zevenentwintigste, laat staan vandaag de dag. En trouwens, welke ondergang? Wat de lezer wel mag verwachten is een persoonlijke kijk op zaken waar ik dagelijks tegenaan loop en die in mijn ogen symptomatisch zijn voor de verworping van de natuurbeschermingskerk. Die kijk onderbouw ik met gegevens verzameld tijdens langdurig veldwerk, ingebed in de wetenschappelijke literatuur.

De wetenschap is een noodzakelijke toevoeging, al was het maar omdat mijn metingen in het veld simpeler dan simpel zijn en waren. Het principe is namelijk: het moet goedkoop zijn (op eigen kosten), het moet per fiets/lopend uitgevoerd kunnen worden (meet- en klimspullen draagbaar zonder voor ongemak te zorgen, werkgebieden dichtbij en te behappen) en ik wil niet afhankelijk zijn van anderen. Dus geen technisch geavanceerde toestanden, geen groep, geen auto, geen lab-faciliteiten (al mocht ik soms meeliften op andermans lab-werk). Zo'n aanpak kan een scenario zijn voor een beperkte kijk op de wereld. Vandaar die wetenschappelijke literatuur, een vijver waarin prachtige visjes zwemmen. In m'n eentje veldwerk doen wil dus niet zeggen dat ik mijn kop in het zand steek en negeer wat anderen in de natuur hebben uitgespookt en opgeschreven, vaak veel beter doordacht en uitgevoerd dan mijn gekrabbel in het zand.

De keuze van onderwerpen is aselect, namelijk sterk gericht op gewervelde dieren, vogels in het bijzonder. Niet zo gek natuurlijk, vogels zijn mijn pakkie-an. Maar er komt genoeg onbevederd spul langswapperen om te laten zien dat de willekeur van natuurbeheerders meer raakt dan die halve procent die vogels uitmaken van alle leven om ons heen. Mijn veldwerk is ook nog eens grotendeels beperkt geweest tot de zandgronden van de Veluwe en Drenthe, veel bossen dus, het ondergeschoven kindje van de Nederlandse landschappen. De landsdelen onder zee-niveau mijd ik als het even kan, al heb ik geregeld aan kalkrijke klei en zavel gesnoven in Flevoland.¹ Je bent zandhaas of je bent het niet. Voor het betoog maakt dat allemaal niets uit.

Doordat ik al vroeg tegen de best denkbare leermeesters aanliep, in

¹ En ook in Afrika rondgehangen en veldwerk gedaan, wat het rumoer op de vierkante meter in Nederland een ander perspectief geeft.

het bijzonder via mijn lidmaatschap van de Christelijke Jeugdbond van Natuurvrienden² en Luuk Tinbergen (met onder meer zijn *Roofvogels*, een uitgave van de NJN, die we om duistere redenen de roofvogeltabel noemden), zat het vervatten van veldwaarnemingen in cijfers en het doen van onderzoekjes al vroeg in mijn systeem. In eerste instantie ging dat onbeholpen, eigenlijk nog steeds wel, maar het leverde me uiteindelijk een berg systematisch verzameld cijfermateriaal op, en tevens het nuttige inzicht dat in context geplaatste cijfers heel geschikt zijn om zin van onzin te onderscheiden. Ook toen al krakeelden pratende hoofden – mijzelf inclusief – er driftig op los. Maar zonder cijfers en primaire wetenschappelijke bronnen is elk betoog wat de gek ervoor geeft. Ziedaar de reden waarom ik vrijelijk getallen door dit boek heb gestrooid, maar vreest niet, veelal ingedikt tot figuren, tabellen en voetnoten. Samen met de wetenschappelijke literatuur zijn het de steunberen van het betoog. De taal die ik eromheen heb gebouwd is ietwat anders dan wat u gewend bent van de reclamefolders en ziellose oneliners afkomstig uit de groene clubs. Om nog maar te zwijgen van het dodelijke proza dat de overheid over die arme natuur uitstort. En ook bepaald anders dan de begripvolle taal die zo kenmerkend is voor de wereldverbeteraars die graag om de tafel gaan zitten om zich een tongverstuiking te praten. Maak de borst maar nat. Dat alles natuurlijk wel doorspekt met vrolijkheid, zijpaden, gekte, verbazing, strip- en andere helden, hyperbolen en vraagtekens, want er moet wel de draak gestoken, getwijfeld en gegrinnikt kunnen worden. We hebben het tenslotte over natuurbescherming in Nederland. Waar? In Nederland!

Het is misschien goed om te beseffen dat ik ben opgegroeid in de jaren zestig. Dan weet je het wel, het kweekbed van de ongelovige thomassen, voor zover niet gestrand in het drugs-gedreven tijdperk van Aquarius. Ik sta zodoende aan het randje van een continuüm, waarvan de andere kant – voor mij geheel uit zicht – wordt bewoond door de innig tevreden zonder een spoortje van twijfel aan de goede bedoelingen van de mens. Binnen die uitersten wordt de massieve middenmoot ingenomen door de onverschillige goedgegelovigen, de plek waar opportunisten van oudsher garen spinnen bij het mensen van de massa ten faveure van eigen gewin vermomd als algemeen belang. Het vierkleurengeweld en bravehendriken van de natuurbeschermingsorganisaties preludeert na-

² Plus meekijken bij de Nederlandse Jeugdbond voor Natuurstudie (NJN), waar aan talent geen gebrek was.

drukkelijk op dat midden.³ Alsof natuur gebaat is bij zoete broodjes bakken, democratie en inlikken bij de achterban of het grote publiek. Dat natuur een eigen ‘waarde’ heeft, los van wat mensen willen of vinden, is een verloren gegaan idee.⁴ Niet eens zo lang geleden, op de Buitengewone Algemene Ledenvergadering van Natuurmonumenten op 24 oktober 1931, werd nog gewaarschuwd voor het prijsgeven van ‘onwaardeerbaar bezit’ door het te veranderen in ‘productief’ terrein (Van Tienhoven 1936). Dat is precies wat diezelfde vereniging tegenwoordig doet. En zij niet alleen.

Want als je de wollige prietpraat van de interviews met huidige ‘leiders’ binnen de natuurwereld afpelt, blijft een harde kern over die zegt: het gaat om ledentallen (dáár liggen ze wakker van, niet zozeer van het wedervaren van de rest van de levende have), om het uitmelken van natuurgebieden, kortom: geld (zelf spreken ze graag van centjes⁵). Ronduit griezelig om dat circus met natuur bezig te zien. Wat was er in korte tijd een kloof ontstaan tussen deze nieuwlichters en hun voorgangers. Die overgang heb ik aan den lijve meegemaakt, immers opgegroeid rond Wageningen, het bolwerk van bevlogen onderzoekers, natuurhistorici en beschermers, stuk voor stuk bewust karig levende mensen, Esperantisten zelfs (die bestonden toen nog), keien op hun vakgebied, bruisend van jeugdbondsachtig elan, in alles het tegendeel van de huidige aanbidders van Mammon in de natuurbescherming.

Een krappe halve eeuw geleden, toen ik een tijdje in een studentenhuus aan de Hindelaan op Wageningen-Hoog woonde, waren we aan alle kanten omringd door de crème de la crème onder naturalisten en on-

3 In hun woorden: klantgericht (<http://socialinc.nl>, 22 april 2014).

4 Er zijn zelfs mensen – toegegeven: filosofen en zelfverklaarde filosofen – die denken dat ze in het Antropoceen leven. Maar, zoals E.O. Wilson (in *Half-earth*: 83) het uitdrukt: ‘Like most mistaken philosophies, the Anthropocene worldview is largely a product of well-intentioned ignorance.’

5 *Vrij Nederland*, 16 februari 2012: ‘Natuur is handel in emotie’. Zie voor meer centjes: ‘Ik ben supersaai’, in *Forum*, opinieblad VNO-NCW, 12 augustus 2010: 42-45). Vergelijk die gênante zelfverheerlijking eens met iemand die zijn gemoedsrust heeft opgeofferd voor daadwerkelijke bescherming, Derek Ratcliffe, een fenomenale natuurkenner die belangrijke dingen heeft gedaan (zijn verhaal in *Nature* in 1967, over de causale relatie tussen DDT en verdunning van eischalen, is een klassieker), een schuw mens die levenslang in het hol van de leeuw bezig was met ‘uphill battles’ (wat huidige natuurbazen in Nederland juist mijden; zie Natuurbeheerders zijn boeren).

derzoekers. Naast ons woonde J.H. Kuchlein, grote meneer van de studie van microlepidoptera, wiens tuin niet alleen fungeerde als vangplek voor kleine vlinders maar ook als locatie voor ons tamme konijn om krokussen te snoepen en – van 20 januari tot en met 30 maart 1975 samen met onze tuin – als overwinteringsplek voor een Pallas' boszanger. Iets verderop, aan de Hartenseweg, woonde J. Wilcke, een onbaatzuchtig man die na de oorlog gewetensvol de nalatenschap van Jac. P. Thijsse heeft voortgezet. Het was in zijn brievenbus dat ik in 1977 mijn eerste stukje voor *De Levende Natuur* dropte, het tijdschrift dat hij drieëndertig jaar lang persoonlijk draaiende hield (in eerste instantie samen met J. Heimans en Niko Tinbergen). In zijn functie als secretaris van de Natuurwetenschappelijke Commissie van de Natuurbeschermingsraad nam hij geen blad voor de mond. Aan de voet van de Wageningse Berg kwamen we af en toe W.H. van Dobben tegen, onmiskenbaar vanwege alpinopet en gebogen houding, immer speurend naar planten in de berm. Samen met G.F. Makkink, die aan de Eekhoornlaan woonde (met wilde aardbeien in de berm, op steenworp afstand van ons studentenhuus), en die zulke mooie gedragswaarnemingen aan kluten en bergeenden had verricht, pionierde Van Dobben de eerste jaren van het Vogeltrekstation bij elkaar (Texel, vanaf 1931). Hoewel ze in een hotel konden overnachten, vonden ze dat veel te luxueus en gaven ze de voorkeur aan een tentje bij de vuurtoren (Van Dobben 1960). Aan de Marterlaan woonden dan nog Frans en Dien Tjallingii, geen misse paddenstoelenkenners die pionierswerk hebben verricht aan de mycoflora van de Flevopolders. In hun souterrain konden wij als jeugdbondertjes vrijelijk terecht op regenachtige zaterdagen om braakballen uit te pluizen en mossen en paddenstoelen te determineren. Of neem Herman Klomp, die ons populatiemodellen bijbracht en tegelijkertijd zijn gezindte niet onder stoelen of banken stak, ook niet in zijn functie als voorzitter van Vogelbescherming Nederland, in 1977-1982, want prominent een ban-de-bomteken op zijn coltrui. Dat laatste werd hem niet door iedereen in dank afgenomen. De tuin rond zijn huis aan Heidepark, een levend gehouden herinnering aan de heide die er was voordat de bebouwing oprukte, stond model voor de persoonlijke betrokkenheid van zijn generatie met natuur.⁶

Het was de tijd dat je op de Landbouwhogeschool nog gewoon bij

⁶ Een bijzondere variant van zo'n tuin is geschapen door Eef Arnolds, mycoloog extraordinaire; zie Arnolds 2004, en www.Schepping.org. Voor de verandering niet op Wageningen-Hoog, maar bij Holthe (Drenthe).

M.F. Mörzer Bruijns kon aankloppen, zonder tussenkomst van een secretaresse. Als zovelen van zijn generatie was hij een naturalist met buitengewoon brede kennis en een scherp oog voor maatschappelijke ontwikkelingen (zie voetnoot 5 op pag. 170, over de invloed van recreatie op natuur, en hoofdstuk Hazelwormen, over de invloed van verkeer op de fauna). Bij een andere natuurhistorische duizendpoot, Chris van de Bund, konden we terecht toen we braakballen in de aanbidding hadden waarvan de inhoud mijn kennis oversteeg. We hadden ze gevonden onder zitposten van langdurig gevolgde Iberische klapstekers in de olijfboomgaarden bij Castro Marim in Portugal. Chris aarzelde geen moment om de determinatie van insectenresten in die ballen voor zijn rekening te nemen (tot mijn schande moet ik bekennen dat het onderzoekje naar terreingebruik en voedsel van die klapstekers – januari en februari 1984, uitgevoerd samen met Frank de Roder – niet verder is gekomen dan een embryonale versie op de stapel van nog te schrijven stukjes; het heeft een eigen archiefdoos, dus wie weet). En ook Herman Leys was veel meer dan alleen vogelaar. In de jaren dat ik bij wijze van spreken elk buntgraspelletje op het Mosselse Zand en De Straal omkeerde bij mijn zoektocht naar duinpiepernesten, hing Herman bevlogen verhalen op over stuifzandvegetaties uit de oude doos.⁷ Voor zijn onderzoek naar Turkse tortels ving hij forse aantallen duiven op de slaappleats in de silo's van de Wageningse Haven, de plek waar ik later mijn brood zou verdienen als uitzendkracht in de graanoverslag (de slaappleats was toen al verdwenen). In het Binnenveld in de zuidelijke Gelderse Vallei, al geen schim meer van het Binnenveld waar H.N. Kluijver in de vroege jaren dertig onderzoek naar spreeuwen had gedaan, liepen we geregeld D.M. de Vries & G. de Vries-Smeenk, een onafscheidelijk koppel, tegen het lijf als zij hun – en wij onze – gestandaardiseerde vogeltrondjes afwerkten. De Vries was een vegetatiekundige, maar met een onverzadigbare belangstelling voor vogels en vlinders (zie zijn stukjes in *De Levende Natuur*). Wat een inspirerend gezelschap op zo'n klein oppervlak, nog aan-

⁷ Mijn plantenbroer Rienk-Jan publiceerde samen met Herman Leys en Ies Zonneveld een stukje over een halve eeuw veenvorming op een begroeiende stuifheuvel van het Kootwijkse Zand, een plek die Ies en Herman in 1959 hadden ontdekt en vastgelegd (*De Levende Natuur* 64: 247-253, 1961). Ies, ook een Wageninger trouwens, maakte na zijn pensionering een boek over 50 jaar vegetatiekartering op basis van foto's jaarlijks genomen vanuit een hoogspanningsmast in de Brabantse Biesbosch. Aan lange adem geen gebrek bij de naturalisten.

gewakkerd door de bewoners, logés en langswaaiers van ‘de Hindelaan’ (zie *Mijn roofvogels*), met in hun voetspoor een vloedgolf van elpees, banden, overdrukjes (pdf’s in gedrukte vorm), tijdschriften en boeken. De wereld werd vanzelf ruimer en interessanter. Wat Den Haag was voor Nederlandse popbandjes, was Wageningen en omstreken toentertijd voor natuurbeschermers en -kenners, een magneet.

Is het een wonder dat het me, met deze voorlopers in gedachten, zwaar te moede wordt als ik de ontzielde praatjes van de huidige negen-tot-vijfers moet aanhoren. Kom, dacht ik, laat ik daar eens andere praat tegenover zetten, meer in de trant van je-kan-me-nog-meer-vertellen, good old prinzipienreiteri⁸ en hardcore veldwerk, zonder te worden geremd door achterban, salaris, ledentallen, democratische rimram, politiek correct of versluiwend taalgebruik en achterliggend ‘bedrijf’. Niet dat ik daarmee de wereld ga redden (alsof dat nodig zou zijn), maar om te laten zien dat niet alles is wat het lijkt. De reclametaal van de huidige natuurbazen, die overigens morgen alweer een ander product verkopen, smeekt om een tegengeluid.

Mocht nu de lezer denken dat ik een discussie wil aangaan, God bewaar me. Er zijn al genoeg pratende hoofden, die komen en gaan. Geef mij maar mensen die ergens voor staan, een leven lang, onder persoonlijke opoffering. Of anders wel de solisten die tot in lengte van dagen veldwerk of onderzoek doen, daar af en toe een stukje over afscheiden in de literatuur en verder elk sociaal medium, praatprogramma en interview mijden als de pest. De met naam genoemde personen in dit boek behoren allemaal tot dat cohort, à la de Wageningers uit mijn vormingsjaren. Aan deze mensen ben ik schatplichtig. Hun nalatenschap is meer waard dan welke babbel van welke filosoof, bruggenbouwer of CEO⁹ dan ook (van wie de namen niet voor niets ongenoemd blijven). Wie dat niet

8 Zoals gedebiteerd door mr. P.G. van Tienhoven (1936), redelijk strak in de leer én een leven lang toegewijd. Nog principiëler waren G.A. Brouwer en W. Beijerinck, belangrijke mensen binnen de natuurbescherming die zelf zuinig leefden (wat voor hun hele generatie gold) maar alles overhadden voor bescherming van natuur. In die tijd maakten mensen – indien al – maar eenmaal in hun leven een grote reis, zoals Brouwer naar Abessinië (6 maanden in 1930/1931, 24 voorraadkisten mee, op eigen kosten tevens deelname aan de Nederlandse delegatie bij de kroning van Haile Selassie), beschreven door Baron van Harinxma thoe Slooten, die zijn boek aan Brouwer opdroeg.

9 CEO = algemeen directeur. Zelf hebben ze het liever over CEO, staat beter op cv.

gelooft: pak de jaarboeken en jubileumboeken van Natuurmonumenten of een soortgelijke organisatie erbij, of blader door de oude jaargangen van *De Levende Natuur*.¹⁰ Zie wat er leefde, wat waarom belangrijk werd gevonden, wat zijn waarde heeft behouden en wat niet. Met als ultieme test: een wandeling door het landschap van uw jeugd.

Wie toch – indachtig Malthus’ opmerking – verder leest, bedenke dat mijn beeld van de natuurbescherming Nederlandse stijl een voorgeschiedenis heeft. Non-stop veldwerk over een levenslang tijdvak, ingebed in kennis van anderen, laat zijn sporen na. In die halve eeuw zijn bescheiden en betrokken natuurbescherming en -beheer verworden tot een tak van industrie annex werkverschaffingsproject. Wat niet wegneemt dat er in die kringen wel degelijk nog mooie dingen gebeuren, er goede biologen en gepassioneerde veldwerkers rondlopen, wetenschap wordt bedreven en – verroest, kijk nou eens, wie had dat gedacht – sporadisch interessante rapporten het licht zien. Een paar van die lichtpuntjes zal ik zeker voor het voetlicht brengen, zij het overwegend in voetnoten, want de trein van het betoog moet wel blijven rijden.

Maar verwacht geen mild pleidooi waarbij ik me inleef in de schijnwereld van de natuurbeschermers en hun toeleveringsbedrijven van vandaag de dag. Deze mensen zijn zeer wel in staat zichzelf een veer op de hoed te steken. En wie alleen goed-gevoelverhalen aankan, of hunkert naar hoopvolle vergezichten met hoog wereldverbeterend gehalte, heeft ruime keus in andere boeken en in de blaadjes van natuurclubs. Mij gaat het om de achterkant van de medaille, de natuurindustrie en haar uitwassen, volgens de ervaringen van een calvinist die smacht naar een opleving van – zelfs al is het maar een beetje – zelfstandig denken en gebruikmaking van kennis en wetenschap onder de deelnemers en liefhebbers van het natuurcircus.¹¹

Dus vort met de geit. Of, zoals Baas Ubu placht te zeggen: bij mijn tie-rige vetkaars, in naam der proep.

¹⁰ Een stukje over roofvogels in de stad bijvoorbeeld, van Eli Heimans in 1896, heeft eeuwigheidswaarde, want ijkpunt voor heden (2018, *Vogelatlas van Nederland*: 373). *De Levende Natuur* is te bekijken op www.natuurtijdschriften.nl, een aanrader.

¹¹ Boswachters ventileren soms meningen terwijl ‘het bedrijf’ daarover nog geen officieel standpunt heeft ingenomen (klacht van directeur Natuurmonumenten op <http://socialinc.nl>, 22 april 2014); mag niet, eigen mening is dikke foei in dat ‘speelveld’.